PRÁVNÍ POVĚDOMÍ DĚTÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ SE ŠKOLOU (bývalých výchovných ústavů)

Legal awareness of children from children homes with school
(former educational institutes)

7: 1-200, 2005
ISSN 1212-4117

Jitka Dvořáková¹, Jana Čapková¹, Karla Dvořáková¹, Michal Simandl²

¹Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta

²Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta

Summary

In 2004, the research of the legal awareness was implemented with 87 children from children homes with school (former educational institutes). The examination was a part of the project of the Fund of Development of Universities as a topical reaction on the criticism of the council of the UNO for children rights concerning just the children situated in these institutes. The research attempted to bridge one of gaps in the map of monitoring and implementation of the Agreement on Children Rights.

Key words: Agreement on Children Rights - legal awareness of children - children homes with school

Souhrn

Během roku 2004 byl proveden výzkum právního povědomí u 87 dětí z dětských domovů se školou (dříve výchovných ústavů). Šetření bylo součástí projektu Fondu rozvoje vysokých škol, aktuálně tak reagovalo na kritiku Výboru OSN pro dětská práva týkající se právě dětí umístěných v ústavech. Výzkum se pokusil zaplnit jedno z bílých míst na mapě monitorování a implementace Úmluvy o právech dítěte.

Klíčová slova: Úmluva o právech dítěte - právní povědomí dětí - dětské domovy se školou

ÚVOD

Úmluva o právech dítěte byla ratifikována Českou republikou v roce 1993. Od této doby podala ČR dvě průběžné zprávy o stavu implementace tohoto mezinárodního dokumentu. Výbor OSN pro práva dítěte (jako monitorovací orgán pro uplatňování úmluvy; dále jen Výbor) na druhou (zatím poslední) zprávu ČR zareagoval v lednu roku 2003 následujícími připomínkami (týkají se právě dětských domovů se školou, dřívějších výchovných ústavů):

- Prvotní hledisko (primary consideration), kterým je v ÚPD nejlepší zájem dítěte není dostatečně obsaženo v legislativě a odborníci pracující s dětmi jsou v jeho uplatňování nedostatečně trénováni.
- Výbor je znepokojen se zbavováním svobody v ústavních zařízeních a justičních procesech.
- Kritika se též týká legislativy, která se jednoznačně nevyjadřuje k zakázání tělesného trestu.
- Výbor je velice znepokojen nedostatečnou

možností rodičů podílet se na výchově i rozvoji dětí, které byly umístěny do ústavní či jiné alternativní péče.

- Další znepokojení vyjadřuje nad tím, že umístění dětí v institucích je častým řešením sociálních a krizových situací v rodině (pokazuje na nedostatečnou prevenci a poradenství).
- Kritika se dále týká nepřiměřeně rozsáhlého počtu dětí umístěných v ústavní péči; příliš dlouhým pobytem v ní; žádnými regulacemi pro přehodnocování umístění dítěte.
- Výbor je dále znepokojen umisťováním dětí v příliš velké vzdálenosti od rodičů, kteří často nejsou uvědoměni o svých právech na návštěvování; návštěvou rodičů, jež je mnohdy podmíněna chováním dítěte v ústavu; podmínkami a zacházením s dětmi, které často není ve vztahu k jejich rozvíjející se kapacitě a nezajišťuje rozvoj v maximálním možném rozsahu.
- Další kritika se zaměřuje na ústavy, jež jsou příliš rozsáhlé a individuální přístup v nich je

k dítěti omezený, dětská participace je minimální.

Na tyto kritické připomínky Výboru aktuálně reaguje projekt Fondu rozvoje vysokých škol s názvem Sociální práce vyplývající z Úmluvy o právech dítěte (1115/2004), který byl v průběhu roku 2004 řešen studenty Zdravotně sociální fakulty a Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Cílem projektu bylo zjistit právní povědomí dětí z dětských domovů se školou (dále DDS) a na základě zjištěných údajů vytvořit metodiku pro zvyšování informovanosti dětí o Úmluvě o právech dítěte (dále úmluva, ÚPD).

METODIKA VÝZKUMU

Výzkumným nástrojem se stal mezinárodní dotazník zjišťující právní povědomí vytvořený prof. Gary Meltonem a jeho týmem v Jižní Karolině. Dotazník byl přeložen do mnoha světových jazyků, a to umožňuje mezinárodní srovnání. K tomuto nástroji byly přidány další otázky, které se týkaly pojmového chápání „dobrého občana“ (doplněny z mezinárodního výzkumu občanské výchovy IEA, realizovaného ve 28 zemích); dále otázky zabývající se přiznáváním práv a povinností dětem i dospělým; doplňující otázky pro děti, které navrhl PhDr. Jiří Kovařík a prof. Jiří Dunovský. Metodou pro výzkum se stal řízený rozhovor (částečně standardizovaná metoda).

Rozhovor byl veden individuálně s každým dítětem; trval přibližně čtyřicet pět minut. Začínalo se s obecnými otázkami (např. „Co je to právo?“, „Kdo má práva?“, „Mají děti práva?“ atd.), k jednotlivým odpovědím na otevřené otázky bylo nutné přiřadit číselné kódy podle vytvořených kategorií.

Druhou částí dotazníku byly situace (celkem 12 krátkých příběhů), v nichž děti hrdinovi situace právo přiznávaly, či nikoliv. V této části se dále hodnotila úroveň konceptualizace – tzv. pojmového vnímání práva (kterou děti chápou jako autoritativní příkázání - charakteristické pro děti mladšího školního věku; jako spravedlivý nárok, nebo jako abstraktní pojem; úroveň konceptualizace je významně závislá na věku dítěte).

Třetí částí byly série otázek, které se týkaly přiznávání práv a povinností dětem i dospělým (tazatelé podle dětských odpovědí kroužkovali ano, či ne). Jako příklad mohou sloužit následující příklady: „Má desetileté dítě právo ukrást něco, když to nikdo nevidí?“, „Má dospělý člověk povinnost mlčet o tom, co se děje doma?“ (celkem 48 otázek).

Čtvrtá část rozhovoru se týkala chápání pojmu „dobrý občan“, kde děti jednotlivým výroklům

přirazovaly následující odpovědi: nedůležité, spíše nedůležité, spíše důležité, velmi důležité a nevím. (Např., „Jak je důležité, aby se dobrý občan řídil zákony?“; „Jak je důležité, aby volil v každých volbách?“ (celkem 15 otázek)).

Poslední část rozhovoru byla věnována sedmi doplňujícím otázkám pro děti – jako např. „Kdo si myslíš, že tě má na světě nejraději?“; „Z čeho máš největší strach, obavy?“; „Máš doma svůj vlastní pokoj?“ atd.

K otevřeným otázkám bylo nutné vytvořit kategorie a číselně je označit (tzv. zakódovat), otázky uzavřené měly možnosti odpovědi (a jejich kódy) většinou již uvedené v textu samotného dotazníku.

CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU

Výzkumným souborem se stalo 87 dětí z dětských domovů se školou (z výchovných ústavů, přejmenovaných právě v roce 2004). Celkem jsem se studenty ZSF a PF JU v ČB navštívila pět DDS v následujících městech či městských částech – Býchory, Počátky, Praha, Načeradec a Šindlův Dvůr.

Zastoupení pohlaví bylo následující: 55 chlapců a 32 děvčat. Nejčastější věkové kategorie dětí byly: 14 (29,9 %), 15 (39 %) a 16 (16 %) let. Respondenti nejčastěji navštěvovali sedmou (13,8 %), osmou (30 %), devátou (32 %) třídu a střední odborné učiliště, příp. střední školu (16,1 %).

Děti pobývající v dětských domovech se školou sem byly umístěny na základě rozhodnutí soudu, v naprosté většině případů z důvodu jednání, které, kdyby se objevilo u mladistvých dospělých, by už bylo hodnoceno jako přestoupení zákona (nebo jiné vážnější provinění) a bylo by podle toho i náležitě trestáno. (Dunovský 1997) To znamená, že respondenti z DDS tvoří skupinu dětí, které trpí poruchami chování.

Poruchy chování tvoří velkou kategorii, do níž je možné zařadit mnohé další jako např. syndrom poruchy pozornosti a hyperaktivity (AD/HD), poruchy učení, poruchu opozičního vzdoru atd. Poruchy chování ve smyslu asociálního je možné považovat za jednu část této rozsáhlé kategorie, která však není nikdy osamocená – většinou jde o kombinaci různých poruch (např. poruchy chování jdou vždy ruku v ruce s poruchami učení atp.).

VÝSLEDKY

Obecné otázky

Děti z DDS na otázku č. 1 „Co je to právo?“ v 67,8 % uvádí příklad práva, pouze 11,5 % dětí je schopno podat přijatelnou definici. Samozřejmě

že právo je problematický pojem, který je vykládán různě. To, že jsou děti schopné říci alespoň správný příklad nějakého práva, je velmi pozitivní. Stále zde však zůstává 21,8 % dětí, které na tuto otázku odpověděly: nevím. Jedna pětina není bohužel zanedbatelné číslo; v této oblasti je tedy nutné děti trénovat, případně jim pomoci uchopit a spojit tento výraz (právo) s běžnou praxí (životem).

Na otázku č. 2 „Kdo má práva?“ odpovědělo 75,9 % dětí, že všichni, každý, lidé. Kdybychom udělali malý součet správných odpovědí, dáme dohromady kategorie všichni (75,9 %) + děti a dospělí (4,6 %), vyjde nám pak číslo 80,5 %. Většina dětí (čtyři pětiny) z výzkumného souboru tedy ví, že práva mají všichni. Tři respondenti na danou otázku uvedli, že práva mají děti. Je možné diskutovat, zda kategorie dětí je správná a zda by dotázaní byli schopni svou odpověď rozšířit třeba i na ty dospělé. Tato odpověď je každopádně neúplná. Jedenáct dětí (12,6 %) by spadalo do uměle vytvořené kategorie dospělé autoritativní osobnosti, osoby (prezident, vláda a politici, dospělé autority, nadřízení, vzdělaní lidé, rodiče). Zbývající respondenti odpověď nevěděli nebo neuvedli žádnou odpověď. Opět zde tedy máme necelou jednu pětinu, která na tuto otázku neodpověděla správně.

Na otázku č. 3 „Mají děti práva?“ odpovědělo 82,8 % respondentů, že ano; dokonce byli schopni uvést i správný příklad dětského práva. Necelých 15 % dětí odpovědělo ano, ale příklad práva nebylo schopno uvést. Z analýzy nám však vyplývá, že 97,7 % dotázaných ví, že děti mají práva.

Další otázka č. 4 „Měly by mít děti práva?“ se zdá být tak trochu nadbytečnou. Přestože je původně určena pro ty děti, které na předchozí otázku odpoví záporně, je možné ji chápat jako rozšíření – „Je tedy dobře, aby děti měly práva?“ („Měly by mít podle tebe děti ještě nějaká jiná práva, než doposud mají?“). Na tuto otázku odpovědělo 62,1 % respondentů, že ano, dokonce byli schopni uvést i příklad dětského práva. Více než jedna čtvrtina (26,4 %) také zvolila odpověď ano, příklad však nedokázala uvést. Jedna desetina dětí dětem právo nepřiznala nebo odpověděla nevím. I zde se objevuje velmi vysoké procento (88,5 %) dotázaných, kteří se domnívají, že děti by práva mít měly.

Na otázku č. 5 „Co je to zákon?“ odpovědělo správně 40,2 % respondentů (něco, co se nesmí porušit; něco, co se musí dodržovat), abstraktně se dokázalo vyjádřit 9,2 % dotázaných (vyhláška atp). Necelá polovina (49,4 %) dětí z DDS byla schopna vyjádřit, co to zákon je. Konkrétní příklady zákonů uvádělo 34,5 % respondentů. Odpo-

věd' špatnou, žádnou nebo nevím uvedlo pouze 16,1 % dotázaných. I zde jsou děti schopné si pod pojmem zákon představit nějakou konkrétní činnost (její zákaz či povolení); to, že nepodávají „exaktní“ definici, myslím, není rozhodující. Účinnější je, aby děti na uplatňování svých práv dokázaly participovat. Odpověď na zmíněné „podílení se“ nám však tato otázka nedává.

Analýza otázky č. 6 „Uveď příklad nějakého zákona?“ ukazuje, že pouze 14,9 % dětí nebylo schopno příklad zákona uvést. Zbývajících 85,1 % dětí si v této otázce vedlo velmi dobře.

Rozbor poslední otázky č. 7 „Proč mají lidé zákony?“ vypadá následovně: správnou odpověď či příklad uvádí 89,6 % respondentů. Pouze devět dětí (10,3 %) odpovědělo: nevím.

Situace

V rámci první situace „školní záznamy“ 83,9 % respondentů přiznává Pepíkovi právo na nahlížení do „karty o něm“. Pouze 16,1 % mu právo odpírá. Co se týče konceptualizace, tak 85,1 % dětí pojímá danou situaci z hlediska spravedlnosti; 12,6 % uznává autoritativní rozhodnutí učitelky. Velmi vysoké procento dětí si je v nastíněné situaci vědomo svého práva.

Analýza druhé situace „svěření do péče“ ukazuje, že 89,7 % dětí si je vědomo práva Marie, vyjádřit se, s kým by si přála žít po rozvodu. Pouze 10,3 % respondentů se domnívá, že hrdinka příběhu nemá právo se rozhodnout, s kým bude žít. Rozbor pojmového vnímání práva (tzv. konceptualizace) vypovídá, že 86,1 % nahlíží na danou situaci z hlediska spravedlnosti a 5,8 % dětí je dokonce schopno ve svém vyjádření používat abstraktní pojmy. Pouze šest dětí (6,9 %) si myslí, že by za Marii měla rozhodnou nějaká autorita (rodič či soud). Je zřejmé, že opět velmi vysoké procento dětí si je vědomo svého práva v případě rozvodového řízení.

Rozbor třetí situace „výběr předmětů“ vypadá následovně: 62,1 % dětí se domnívá, že by si Jana neměla vybírat předměty, na které chce chodit. Více než třetina (37,9 %) dotázaných jí naopak dané právo přiznává. Pro objasnění je možné se podívat na úroveň konceptualizace, kde 75,9 % dětí pojímá danou situaci spravedlivě; podle jedné pětiny (20,7 %) má za Janu rozhodnout nějaká autorita (škola). Více než polovina dotázaných by si právo výběru předmětů nepřiznala. Otázkou zůstává jakou volbu děti ve vlastní škole mají, zda se s podobnou situací setkaly. Znění situace je poněkud „zapeklité“, neboť je tam nabídka čtení navíc, ale je to opět čtení – čili jedna část trivia (něco, co by všichni měli ovládat). V této situaci se tedy očekávalo vysvětlení, které právě postihuje

daná konceptualizace, a tak ukazuje, že 75,9 % respondentů uvádí např. – Jana by se měla naučit číst, avšak pokud to má nepovinné, tak by si mohla vybrat něco, co jí baví více atp. Úroveň pojmového vnímání práva nám i zde ukazuje, že poměrně vysoké procento dětí volí „zlatou střední cestu“ – naučit se číst, ale vybrat si něco, co je nepovinné. Jedna pětina dětí (20,7 % - autorita) by však Janě tuto volbu nepovolila. I zde je tedy potřeba více podporovat participaci dětí na dění, které se jich přímo dotýká (s tím však v tomto případě souvisí i systém našeho školství a vzdělávání).

V rámci čtvrté situace „odmítnutí injekce“ 55,2 % respondentů odpírá lékaři právo možnost Petru přinutit, aby si nechala dát injekci; 44,8 % by mu přinucení povolilo. Úroveň konceptualizace ukazuje, že většina dětí (92 %) nachází spravedlivé řešení (injekci si musí nechat dát, pokud je to nutné – ohrožení okolí; nezbytné pro její zdraví), dva respondenti hovoří dokonce v abstraktních pojmech. Je zřejmé, že i v této situaci děti z DDŠ dosahují velmi dobrých výsledků.

Analýza páté situace „lékařská péče“ ukazuje, že 96,6 % dotázaných přiznává Kubovi právo na bezplatné lékařské ošetření. 93 % dětí dosahuje druhého stupně úrovně konceptualizace (spravedlnost) a tři respondenti se vyjadřují v abstraktních pojmech. Děti z DDŠ jsou si plně vědomé svého práva na lékařské ošetření.

Z rozboru šesté situace „svoboda tisku“ je zřejmé, že 29,9 % respondentů nepřiznává Markovi právo na publikaci povídky, kterou chce ředitel zakázat, 68,9 % dětí by však Markovu povídku otisknout nechalo. V rámci úrovně konceptualizace je zřejmé, že 23 % dětí uznává autoritu ředitele, zbytek dané právo pojímá z hlediska spravedlnosti (26,4 % je dokonce schopno vyjádřit svůj názor užívaje abstraktních termínů). Opět se ukazuje, že i zde by děti potřebovaly podporu v rámci vyjadřování vlastního názoru – toto právo opět úzce souvisí s participací dětí na dění kolem nich.

Rozborem sedmé situace „hraní na hřišti“ zjišťujeme, že 96,5 % dotázaných přiznává Míšovi a Davidovi právo si hrát. Hodnocení konceptualizace nastiňuje, že 87,4 % respondentů pojímá danou situaci spravedlivě a 9,2 % se dokonce vyjadřuje v abstraktních pojmech (mají právo tam zůstat a hrát si). V této oblasti dosahují děti z DDŠ výborných výsledků, většina si uvědomuje své právo na hru.

Z analýzy osmé situace „volba prezidenta“ vyplynulo, že 83,9 % respondentů se domnívá, že děti by neměly mít právo volit prezidenta. Hodnocení úrovně konceptualizace ukazuje, že více než polovina dětí (59,8 %) nechává tuto volbu na nějaké dospělé autoritě (děti tomu nerozumí, jsou

příliš malé, nezajímají se o to). Tato situace nám trochu odkrývá povědomí o participaci dětí na občanském životě; ukazuje, jak málo možných kompetencí naše společnost dětem nabízí, přesto zde stále zůstává otazník nad tím, na čem všem by se děti mohly (a někdy i měly) podílet v závislosti na své vyspělosti (příp. věku).

V rámci deváté situace „možnost pracovat“ se 50,6 % dětí domnívá, že Lucka by neměla mít právo pracovat, kdy chce. Druhá polovina dětí (49,4 %) si naopak myslí, že Lucka by toto právo mít měla. Úroveň konceptualizace nám opět odhaluje, že 97,6 % respondentů je schopno Lucky možnost nějakým způsobem regulovat (např. práce od určitého věku, podle schopností atp.) a pojmout tak danou situaci spravedlivě. I zde je tedy možné říci, že děti z DDŠ dosahují v rámci řešení tohoto případu poměrně dobrých výsledků.

Z rozboru desáté situace „právo na soukromí“ je patrné, že 90,8 % dotázaných nepřiznává rodičům právo přečíst si Bětkin osobní deník. Hodnocení úrovně konceptualizace je následující: 58,6 % pojímá dané právo z hlediska spravedlnosti a 35,6 % uvádí, že Bětko má právo na soukromí (abstrakce). Zde je jednoznačně vidět, že děti z DDŠ jsou v rámci povědomí o svém právu na soukromí na velmi dobré úrovni.

Analýza jedenácté situace „spravedlivý proces“ ukazuje, že 97,7 % dětí přiznává Tomášovi právo nejdříve vše vysvětlit a pak být potrestán podle zavinění; 94,3 % dotázaných na tuto situaci pohlíží z hlediska spravedlnosti, takže i v této situaci dosahují děti z DDŠ dobrých výsledků.

Rozborem dvanácté situace „návštěva lékaře“ zjišťujeme, že 86,2 % respondentů přiznává Honzovi právo na návštěvu lékaře, i když si to jeho rodiče nepřejí. V rámci analýzy úrovně konceptualizace zjišťujeme, že 78,2 % dotázaných pojímá řešení spravedlivě a 5,7 % dotázaných hovoří dokonce o právu na návštěvu lékaře a užívá tak abstraktní pojmy. I zde je opět zřetelné, že děti z DDŠ dosahují dobrých výsledků.

Přiznávání práv dětem i dospělým

Děti podle většiny respondentů nesmí pít alkoholické nápoje (100 %); ukrást něco, když to nikdo nevidí (97,7 %); uhodit toho, kdo je urazí (89,7 %). Na druhé straně mají právo žít se svou rodinou (100 %); říci nahlas, co si myslí (93,1 %); hrát si, když mají volný čas (100 %); na bezplatné lékařské ošetření (89,7 %).

Podle 13,8 % respondentů mají děti právo lhát, když je to pro ně výhodné; podle 26,4 % opisovat a podvádět, když si neví rady; podle 35,6 % dívat se na televizi, kdy se jim zachce; 21,8 % dotázaných dětem dovoluje vždy prosadit to, co

se jim zachce. Devět dotázaných (10,3 %) se domnívá, že děti mají právo uhodit toho, kdo je urazí.

Dospělí mají podle většiny dětí právo říci nahlas, co si myslí (98,8 %); pít alkoholické nápoje (96,5 %); jezdit sami ve výtahu (98,8 %); žít se svou vlastní rodinou (98,8 %); hrát si, když mají volný čas (95,4 %); dívat se na televizi, kdy se jim zachce (87,4 %). Právo naopak nemají v následujících otázkách - opisovat a podvádět, když to nikdo nevidí (85,1 %; 14,9 % dotázaných si to však nemyslí); ukrást něco, když to nikdo nevidí (97,7 %).

Necelá jedna pětina (19,5 %) respondentů se domnívá, že dospělí mají právo lhát, když je to pro ně výhodné, a uhodit toho, kdo je urazí (19,5 %); podle 43,7 % mají právo vždy prosadit to, co se jim zachce. Právo naopak dospělí nemají podle 26,4 % na bezplatné lékařské ošetření.

Přiznávání povinností dětem i dospělým

Většina respondentů se domnívá, že děti mají povinnost poslouchat své rodiče (100 %); poslechnout pokyny policie (89,7 %). Povinnost naopak nemají v otázkách – mlčet, když je někdo trestá (96,5 %); dát každému to, o co si řekne (90,8 %).

Necelá jedna třetina dotázaných (32,2 %) si myslí, že děti mají povinnost udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší; nemluvit o tom, co se děje doma (32,2 %); vždy sníst vše, co mají na talíři (25,3 %); vždy prosadit svou (24,1 %). Povinnost děti nemají v následujících příkladech – pomoci tomu, kdo je v nesnázích (21,8 %); ošetřit člověka, kterého porazí na kole (24,1 %).

Dospělí podle většiny dotázaných mají povinnost – pomoci tomu, kdo je v nesnázích (94,3 %); oznámit, když někdo ubližuje dítěti (96,6 %); ošetřit člověka, kterého porazí na kole (98,8 %). Povinnost naopak nemají v těchto případech – mlčet, když je někdo trestá (96,6 %); mlčet o tom, co se děje doma (82,8 %).

Více než jedna třetina respondentů (35,6 %) se domnívá, že dospělí mají povinnost poslouchat svoje rodiče; udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší (20,7 %); vždy prosadit svou (27,6 %); povinnost naopak nemají v následujícím – říci nahlas, že se jim něco nelíbí (21,8 %).

Pojetí „dobrého občana“

Dvě třetiny respondentů (66,6 %) považují za velmi důležité, aby se dospělý, který je dobrým občanem, řídil zákony. Více než jedna třetina dotázaných zvolila za velmi důležitá následující tvrzení – dobrý občan má hodně pracovat (37,9 %), má být ochoten sloužit v armádě, abych chránil

svou zem (36,8 %); má se podílet na aktivitách sloužících ve prospěch lidí žijících v okolí (35,6 %); chránit životní prostředí (42,5 %); být vlastencem oddaným své zemi (40,2 %); neuposlechnout zákon porušující lidská práva (43,7 %).

Více než třetina dotázaných se domnívá, že je spíše důležité - hodně pracovat (47,1 %); znát historii své země (35,6 %); být ochoten sloužit v armádě k ochraně své země (36,8 %); podílet se na aktivitách sloužících ve prospěch lidí žijících v okolí (34,5 %); účastnit se aktivit podporujících lidská práva (37,9 %); chránit životní prostředí (33,3 %).

Za nedůležité považuje 54 % dotázaných, aby dospělý dobrý občan vstoupil do politické strany, a 40,2 %, aby se účastnil politických diskusí.

Doplňující otázky pro děti

- Kdo tě má na světě nejraději?

Děti má na světě nejraději máma (31 %), rodiče (23 %), široká rodina (12,6 %), nevím odpovědělo 8 %, kategorii jiné osoby zvolilo 6,9 % respondentů.

- Máš doma svůj vlastní pokoj? A máš svůj koutek, pracovní stůl a židli?

Výsledky ukazují, že pokoj jen pro sebe má 51,7 % dotázaných; se sourozencem jej obývá 37,9 %; pouhých 10,4 % svůj pokoj nemá.

- A teď mi pověz, býváš často nemocný?

Více než polovina respondentů (52,9 %) bývá nemocná jen výjimečně, občas stůně 33,4 % dotázaných. Velmi často onemocní jen čtyři děti.

- Z čeho máš největší obavy nebo strach?

Nejvíce se děti bojí toho, že je nepustí z ústavu (13,8 %); dále mají strach ze smrti blízké osoby (10,3 %); z ničeho (9,2 %); z vlastní smrti atp.

- A na co se nejvíc těšíš?

Nejvíce se děti těší domů (32,2 %); až odejdou z ústavu (17,2 %); až budou dospělé (10,4 %); na sourozence (8,1 %) atd.

- A jakou řečí se u vás doma mluví?

Všechny děti hovoří doma česky, z nich 23 % mluví ještě další/mi řečí/mi. Romsky mluví 13,8 % dětí, slovensky 6,9 % a vždy dvě děti hovoří – rusky, polsky, maďarsky a německy. Dané výsledky napovídají, že více než jedna pětina dětí z DDS hovoří doma více jazyky.

ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

V rámci obecných otázek dělalo dětem z DDS největší problémy uchopení pojmu právo a zákon. Tyto pojmy je třeba s dětmi nadále trénovat tak, aby byly schopné je lépe využít a definovat v běžném životě. Z analýzy vyplývá, že velmi nízké procento dětí odpovídalo na obecné otázky nevím. To je velmi potěšující skutečnost, která

vypovídá o tom, že děti jsou o svých právech informovány, že si je uvědomují.

Ve většině modelových situací dosahují respondenti z DDŠ dobrých výsledků, v jediné oblasti jsou vidět určité nedostatky, a to je participace – jako nový úhel pohledu na dětská práva v rámci Úmluvy o právech dítěte. Z výsledků vyplývá, že v oblasti podílení se na záležitostech, které se jich dotýkají, je potřeba děti neustále podporovat. S participací samozřejmě souvisí i přiznání určitých kompetencí a zodpovědnosti. Otázkou zůstává, zda by právě pro děti z DDŠ nebylo prospěšné větší zapojení se do „dění kolem“.

V rámci přiznávání práv a povinností dětem i dospělým nemá smysl dělat nějaké radikální závěry. Předchozí analýza nám přináší zajímavý obrázek o tom, jak respondenti vnímají práva a povinnosti v běžném životě. Alarmujícím zůstává tvrzení necelé třetiny dotázaných (32,2 %), že děti mají povinnost nemluvit o tom, co se děje doma, a udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší – to by mohlo ukazovat oslabení v oblasti ochrany dětí před násilím, zneužíváním, šikaně atp.

Analýza dětského pojetí dobrého občana dostatečně vypovídá o tom, jak respondenti hodnotí důležitost jednotlivých občanských práv i povinností. To mnohdy odráží i celkovou politickou náladu v zemi (např. je nedůležité aby, dobrý občan vstoupil do politické strany či se účastnil politických diskusí atp.).

V rámci poslední části dotazníku (doplňujících otázek pro děti) je možné konstatovat následující:

- To, že se v kategoriích na otázku „Kdo tě má na světě nejraději?“ objevily odpovědi neví (8 %), nikdo (1,2 %), jiné osoby (nejsou součástí vlastní rodiny, 6,9 %), svědčí o tom, že některé děti z DDŠ nemají tak potřebné rodinné zakotvení, které by jim poskytovalo jistotu citového zázemí.
- Svůj koutek se stolem a židlí nemá 10 dětí z výzkumného souboru. Pozitivní však zůstává, že zbytek respondentů (tedy 77) své vlastní místo pro učení a přípravu má.
- Děti z DDŠ se subjektivně cítí spíše zdravé, pouze čtyři z nich odpověděly, že jsou velmi často nemocné.
- To, že se nejčastěji děti bojí toho, že zůstanou v DDŠ, odráží jejich aktuální stav – pobyt v ústavu. (V rámci této otázky bylo vytvořeno 31 kategorií – je tedy zřejmé, že děti mají různé obavy, jež se většinou nedají shrnout do několika kategorií.)
- I těšení se na něco odráží aktuální stav – pobyt v ústavu zůstává stále stresující skutečností pro necelou polovinu dotázaných (49,4 % - 32,2 + 17,2).

- To, že více než jedna pětina dětí z DDŠ hovoří ještě dalšími jazyky s sebou může přinášet další problémy – jako např. horší školní výsledky či případně problematiku tzv. etnolektů (kdy děti neumí ani jednu řeč pořádně). Toto zjištění by samozřejmě mělo vést k větší pozornosti k jazykové bariéře některých respondentů.

Výzkum právního povědomí dětí z dětských domovů se školou (dříve výchovných ústavů) se pokusil zaplnit další místo na mapě monitorování a implementace tak důležitého mezinárodního dokumentu, jakým je Úmluva o právech dítěte.

LITERATURA

Matějček, Z., Dytrych, Z. 1997: Jak a proč nás trápí děti. Praha: Grada Publishing. 187 s. ISBN 80-7169-587-4

Dunovský, J. 1997: Pediatrie a Úmluva o právech dítěte. In: Sborník k odbornému semináři na téma Úmluva o právech dítěte. Český výbor pro UNICEF. Praha: Český výbor pro UNICEF.

Dunovský, J. 1999: Sociální pediatrie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. 284 s. ISBN 80-7169-254-9

Dvořáková, J. 2002: Právní povědomí romských a neromských dětí. České Budějovice. Diplomová práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Jirí Kovařík, PhD.

Elliot, J., Place, M. 2002: Dítě v nesnázích. Prevence, příčiny, terapie. Praha: Grada Publishing. 208 s. ISBN 80-247-0182-0

UNICEF, 1998: Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Praha. 681 s. ISBN 92-806-3337-6

Interkulturní vzdělávání 2004: Praha Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., Lidové noviny. ISBN 80-7106-715-6

Kovařík, J. 1999: Úmluva o právech dítěte. Náhradní rodinná péče, roč. 1999, č. 2, s. 4-5. ISSN 1212-3765

Machalová, T. 2001: Lidská práva proti rasismu. 1. vyd. Brno: Doplněk. 264 s. ISBN 80-7239-099-6

Matějček, Z. 2004: Psychologické eseje. 1 vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 80-246-0892-8

Pokorná, V. 2001: Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování. Praha: Portál. 333 s. ISBN 80-7178-570-9

Práva dítěte v dokumentech 1999. Praha: Themis. 94 s. ISBN 80-8521-56-7

Práva jsou pro všechny 2003. Praha: Nadace Naše dítě.

Šišková, T. 1998: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha: Portál. 203 s. ISBN 80-7178-285-8

Train, A. 2001: Nejčastější poruchy chování dětí. Jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka. Praha: Portál. ISBN 80-7178-503-2

Úmluva o právech dítěte – příloha časopisu Náhradní rodinná péče 1999. Náhradní rodinná

péče, roč. 1999, č. 2. ISSN 1212-3765

Vybrané kapitoly k 10. výročí přijetí Úmluvy o právech dítěte 1999. Praha: TAURIS. 67 s.

Jitka Dvořáková
jdvorak@zsf.jcu.cz